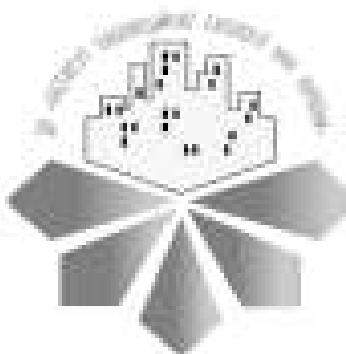

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ»
ІМЕНІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ ЕВОЛЮЦІЙНОЇ ЕКОЛОГІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»
МІНІСТЕРСТВО ЕКОЛОГІЇ ТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ
МЕЗИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРИРОДНИЙ ПАРК
ЧЕРНІГІВСЬКА ОБЛАСНА ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО
ТОВАРИСТВА ОХОРОНИ ПРИРОДИ
ДЕПАРТАМЕНТ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ, ЕКОЛОГІЇ ТА
ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ
ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ZESPÓŁ LUBELSKICH PARKÓW KRAJOBRAZOWYCH
(LUBLIN, POLSKA)

ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЇ ТА ЕВОЛЮЦІЇ ЕКОСИСТЕМ В УМОВАХ ТРАНСФОРМОВАНОГО СЕРЕДОВИЩА

*Матеріали наукових праць II Міжнародної науково-практичної конференції
(Чернігів, Доснянське, 11–12 жовтня 2018 р.)*

Чернігів
Видавництво «Десна Поліграф»
2018

УДК 502.1:504

ББК 20.1

П 77

Рекомендовано до друку вченою радою Державної установи «Інститут еволюційної екології НАН України» (протокол № 8 від 31.08.2018 р.) та вченою радою Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка» (протокол № 2 від 26.09.2018 р.)

Відповідальні за випуск: к. геогр. н. Конякін С.М., к. б. н. Потоцька С.О.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

к. б. н., доц. Ю.О. Карпенко (голова оргкомітету), к. б. н. С.О. Потоцька, Н.В. Симоненко, к. с.-г. н. Ю.В. Ткалич, к. геогр. н. С.М. Конякін, М.П. Стеценко, (співголови оргкомітету); К.Т. Wojciechowski, к. б. н., доц. Н. М. Дайнеко, к. геогр. н. Н.М. Барщевська, к. б. н. О.А. Жигаленко, к. б. н. Н.В. Мірошник, А.Є. Наливайко, к. т. н. Ю.В. Квашук, О.І. Яковенко, О.М. Іваненко, О.С. Кумпаненко, Н.В. Назаров, В.Ю. Гинжа (члени оргкомітету); Т.І. Івусь, Г.Ю. Гончар (секретаріат).

Рецензенти:

доктор біологічних наук, професор *Н.О. Волошина*

доктор біологічних наук, старший науковий співробітник *В.В. Ковічук*

П 77 Проблеми екології та еволюції екосистем в умовах трансформованого середовища: збірник матеріалів наукових праць II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Чернігів, 11–12 жовтня 2018 р. – Чернігів : Десна Поліграф, 2018. – 392 с.

ISBN 978-617-7648-35-1

Збірник містить матеріали наукових праць, представлені та обговорені на II Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми екології та еволюції екосистем в умовах трансформованого середовища», яка відбулася 11-12 жовтня 2018 р. на базі Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка та Мелітаського національного природного парку.

Подано підсумки досліджень вчених з таких напрямів: історія виникнення біоріноманітності та ландшафтів; структурно-функціональна організація біосистем та їх адаптивність до умов трансформованого навколишнього середовища; теоретичні та практичні засади збереження в раціонального використання біотичного та ландшафтного різноманіття; сучасний стан інтродукційних рослин, озеленення населених пунктів; сучасні проблеми агроекології; еколого-освітні, еколого-етичні проблеми в системі освіти, культура та інновації.

Збірник призначений для екологів, географів, ботаніків, зоологів, фахівців з питань охорони і збереження біотичного та ландшафтного різноманіття в природних та урбанізованих екосистемах, а також для аспірантів та студентів біологічних і природничих спеціальностей.

Відповідальність за точність та достовірність матеріалів академіків у публікаціях несуть автори.

ISBN 978-617-7648-35-1

УДК 502.1:504

ББК 20.1

© Колектив авторів, 2018

© Національний університет «Чернігівський колегіум» ім. Т.Г. Шевченка, 2018

© ДУ «Інститут еволюційної екології НАН України», 2018

ЕКОЛОГО-ОСВІТНІ, ЕКОЛОГО-ЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ В СИСТЕМІ ОСВІТИ,
КУЛЬТУРИ ТА ВИХОВАННЯ

<i>Гетьман В.І., Сміценко М.П.</i> «Квасіреволюція» людини і природа.	304
<i>Wojciechowski K.T.</i> Edukacja ekologiczna w zespole Lubelskich parków krajobrazowych – zakres, formy, metody.	309
<i>Гавриленко О.М., Подоляко Л.П.</i> Тематичні еколого-освітні заходи з учнівською молоддю в Мезинському національному природному парку.	314
<i>Деревська К.І., Вишпенська І.Г., Панченко С.М., Рак О.О., Шевцова Л.В.</i> Досвід проведення навчальних екологічних практик для студентів в установах природно-заповідного фонду України.	316
<i>Кашук Ю.В., Ясик І.С.</i> Екологічна культура молоді як основа сталого розвитку держави.	322
<i>Копякин С.М., Шупова Т.В.</i> Екологічна стежина «Біотичне різноманіття лісової екосистеми» (на прикладі ППСПМ «Феофанія», м. Київ).	324
<i>Левчук Н.В., Малахова О.М.</i> Виховання в учнів початкової школи ціннісного ставлення до природи.	331
<i>Львовичкіна А.М., Валохова О.В.</i> Природничі заняття на екостежках НПП «Г'юлосіівський» з урахуванням еколого-етичних проблем у системі екоосвіти та виховання.	334
<i>Наливайко А.Є.</i> Освітні аспекти рекреаційної діяльності Мезинського НПП.	339
<i>Новицька С.Р.</i> Необхідність урахування еколого-етичних аспектів при організації навчального процесу.	343
<i>Потоцька С.О., Козак О.М., Нігородова С.А., Кириченко В.М., Дяченко М.О., Крижатовська О.Т., Валохова О.В., Позіхайло А.Ю.</i> Партнерська мережа «Освіта в інтересах сталого розвитку в Україні» - сучасна платформа для реалізації освітніх проєктів задія вирішення глобальних екологічних проблем».	347
<i>Пустовіт Н.А.</i> Дослідницька діяльність учнів позашкільного навчального закладу в об'єктах природно-заповідного фонду.	354
<i>Радченко Т.Д., Валохова О.В.</i> Виховання екологічної культури шляхом проведення спільних еколого-просвітницьких заходів.	357
<i>Санковська І.М., Валохова О.В.</i> Використання екологічних дат у просвітницьких заходах системи екологічної освіти, культури та виховання.	362
<i>Сіра Н.П.</i> Музейні колекції в еколого – просвітницькій роботі Мезинського НПП.	367
<i>Хованець В.О., Білецька Г.А.</i> Значення природничо-наукових дисциплін в екологічній освіті майбутніх вчителів біології.	370
<i>Шеремет О.В.</i> Формування екологічної компетентності під час занять в малій академії наук – шлях до майбутньої професійної діяльності.	374
Відомості про авторів	379

EDUCATION OF ECOLOGICAL CULTURE TO EXECUTE BY GENERAL EKOLOGICAL AND EDUCATION ACTIONS

T. Radchenko¹, O. Volohova²

¹*National ecological and naturalistic center of student's young people*

²*National Natural Park «Holosivskyi»*

The questions of ecological and educational measures for the formation of the ecological culture are examined. Principles of formation of ecological culture are described. Such forms of work as field practices of students and ecological games are considered. Particular attention is given to this form of ecological general actions as an ecological competitions.

ВИКОРИСТАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ДАТ У ПРОСВІТНИЦЬКИХ ЗАХОДАХ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ, КУЛЬТУРИ ТА ВИХОВАННЯ

І.М. Санковська¹, О.В. Волохова²

¹*Київський університет імені Бориса Грінченка*

²*Національний природний парк «Голосіївський»*

Науково-педагогічні працівники небезпідставно вважають, що всі види й форми екологічного виховання дають найбільший ефект у тому випадку, коли застосовуються комплексно, не спрощуються до повторення вивченого матеріалу з курсу навчальних предметів, а мають на меті розширення, поглиблення, систематизацію набутих знань, формування в учнів уявлення про природу як джерело добра і краси, матеріального й морального благополуччя. Наголос в сучасній екологічній освіті необхідно робити не на оцінці знань законів природного середовища, а на екологічній вихованості, дотриманні норм поведінки та дієво-практичній діяльності в природі. Позаурочна робота в даному випадку є оптимальним шляхом реалізації еколого-виховних завдань. У порівнянні з навчальною, позаурочна робота володіє ширшими можливостями щодо використання методів, форм залучення школярів до діяльності, розвитку їхньої активної природоохоронної позиції.

У позакласній роботі, яка продовжує і доповнює шкільну роботу, діють ті ж закономірності та принципи, що і в педагогічному процесі. Насамперед, йдеться про її науковість, зв'язок з життям, суспільно корисну спрямованість, педагогічну доцільність змісту і форм, системність в організації, збалансованість у поєднанні з індивідуальним підходом до учня, опору на сім'ю, громадськість. Позакласна робота еколого-просвітницького напрямку може здійснюватися у таких формах: екоперерви; гурткова робота; екскурсії; вікторини; квести; різноманітні дослідницькі проекти; спостереження; дослідні; агітбригади;

визначення дат екологічного календаря; екологічні акції тощо. Здатність застосовувати одержані екологічні знання й досвід у повсякденних життєвих ситуаціях, керуватися пріоритетністю екологічних цінностей, – і є усвідомлення особистої причетності до екологічних проблем і відповідальності за екологічні наслідки власної побутової діяльності та свідоме наступне ресурсозбереження. Основним завданням у цій сфері є підвищення екологічної культури населення, освітнього рівня, пропаганда здорового способу життя.

Суттєвої допомоги в питанні екологічної освіти учнівської молоді може надати залучення у навчально-виховний та позашкільний просвітницький процес річного екологічного календаря. Відомостей про формування і наповнення екологічного календаря, як періодичного видання інформаційно-освітнього змісту, досить замало. Взагалі екологічний календар є характерною ознакою лише останнього часу. Його становлення відбувалося впродовж нетривалого періоду - основна кількість зазначених у ньому дат припадає на останні 30 - 40 років, саме на той час, коли світова спільнота переконала у необхідності дій із захисту природи від самої себе. Пропоновані варіанти проведення заходів, які враховують циклічність та повторюваність екологічних дат, дозволяють обрати оптимальну форму роботи з матеріалом (групою дат). Група екологічних дат: Збереження біологічного різноманіття; Збереження навколишнього середовища (довкілля); Енергозбереження; Збереження місць існування; Сталий розвиток; Глобальні загрози; Правовий захист. У кожному місяці можна визначити провідну дату, навколо якої побудувати подальшу просвітницьку роботу. Під час укладання річного екологічного календаря слід враховувати міжнародні та національні свята, знаменні дати року та десятиліття. Наприклад: десятиріччя, що присвячене пустелям та боротьбі з опустелюванням (2010 - 2020 р.); десятиріччя сталої енергетики для всіх (2014 – 2024 р.), десятиріччя біорізноманіття ООН (2011 – 2020 р.).

Таблиця 1

№	Місяць року	Дати	Тематика	Форма заходу
1	Січень	18-23	Зимовий облік та підгодовування птахів	Акція, спостереження
2	Лютий	02	Водно-болотні угіддя	Дослідницький проект
3	Березень	21	Всесвітній день лісу	Тематичний тиждень
4	Квітень	15	День екологічних знань	Висадка дерев і рослин
5	Травень	22	День біорізноманіття	Квест
6	Червень	05	День довкілля	Екскурсія
7	Липень	07	День Дніпра	Ігри
8	Серпень	01	День екологічного боргу	Екомарафон
9	Вересень	22	День без автомобіля	Велопробіг
10	Жовтень	25	День без паперу	Кворкінг
11	Листопад	11	День енергозбереження	Агітбригада
12	Грудень	-	Акція «Зимовий букет»	Екоперерня, конкурс

Національний природний парк (НПП) «Голосіївський» в системі природно-заповідного фонду є багатофункціональною природоохоронною установою, котра покликана комплексно вирішувати проблеми збереження видового та ландшафтного різноманіття, цінних природних та історико-культурних комплексів і об'єктів. У своїй діяльності парк спирається на тісне співробітництво та взаємодію із освітніми закладами: це укладання угод про співпрацю, поширення інформації через засоби масової інформації, участь та організація масових заходів, польові практики студентів та учнів, залучення молоді до конкретних природоохоронних дій – виконання завдань за екологічними проектами, практичні заняття, оглядово-пізнавальні екскурсії, екологічні ігри та тематичні заняття на стежках, лекції та виступи, семінари, конференції. Освітня робота із студентами та школярами проводиться шляхом організації дипломних, курсових робіт, наукових, польових практик, літніх експедицій і таборів екологічного спрямування; навчання юних натуралістів; організації екологічних гуртків, екскурсій, олімпіад, екологічних заходів. Залучення навчальних закладів різного рівня освіти (школи, професійно-технічні училища, інститути та університети) до вивчення біорізноманіття Парку здійснюється шляхом проведення навчальних заходів на його території спільно з освітніми закладами різних форм та рівнів акредитації.

Зимові акції. Безперервність еколого-освітньої діяльності в зимовий період забезпечується інформаційними кампаніями та акціями. Важливим компонентом є проведення екологічних занять саме в школах, що дозволить підтримувати із закладами освіти безпосередній зв'язок і надасть можливостей до залучення їх в майбутньому. В зимовий період типовими екоосвітніми акціями є інформування щодо споживання природних ресурсів та дбайливе ставлення до тварин та птахів (наприклад, "Не рубай ялинку" - щодо більш еколого-усвідомленого святкування новорічних свят, "Закохайся в планету" - нагадування щодо відношення до природи та планети на святкування Дня св.Валентина, "Збережи первоцвіти" - дбайливе ставлення до первоцвітів, «Нагодуй пташенятко» - допомога птахам взимку), природничі школи (наприклад, "Зимова казка" - екскурсія в ліс, що включає показ слідів місцевих тварин), електронні розсилки, робота із ЗМІ.

Розглянемо ряд можливих просвітницьких акцій, що проводяться в НПП "Голосіївський" в зимовий період.

Акція "День врятованого дерева" - це комплекс заходів, основною метою яких є привернення уваги студентства, школярів та громадськості до проблеми нерационального використання паперових ресурсів, а також здійснення практичних заходів щодо вирішення даної проблеми. Задачі акції в ігровій та розважальній молодіжній формі організувати процес здачі макулатури в навчальних закладах; привернути увагу до проблем не ефективного

використання паперу; створення позитивного іміджу парку та налагодження співпраці з закладами освіти.

Парк проводив благодійну акцію "Нагодуй пташенятко" з метою збереження життя птахів, для яких в сувору зиму важко знайти достатньо поживи, що сховав великий покрив снігу. Співробітники парку виступили по радіо та телебаченню, провели уроки в школах і закликали облаштувати годівнички для птахів. Було отримано фотографії дітей, які роздають корм пташкам, а також їхні малюнки або віршики, присвячені турботі про пташок. Усе це розміщене на сайтах організаторів та організацій-партнерів заходу.

Первоцвіти. В рамках природоохоронних акцій "Збережімо первоцвіти!", працівники парку розповідають про перші весняні квіти, які ростуть у НПП "Голосіївський", пояснюють, які саме рослини називаються первоцвітами й чому вони такі вразливі у природі. Акція «Первоцвіти» направлена і на збереження рідкісних видів рослин парку. Співробітниками парку підготовлено до видання науково-популярну книгу: "Первоцвіти – тендітна усмішка весни (ранньовесняні рослини НПП «Голосіївський»)", в якій наводяться дані про все різноманіття ранньоквітучих рослин території Парку. Наводяться відомості про їхнє поширення, сучасний стан, статус. Науковці з сумом визнають, що саме первоцвіти найбільше потерпають від людини, їх значно більше зривають порівняно з літніми травами, бо скупили протягом зими за живим і зеленим, за яскравими кольорами. Первоцвіти, які зростають на території НПП "Голосіївський" вже під охороною людини. Співробітники парку проводили заняття, тренінги в школах, розповідали про перші весняні квіти, читали лекції, демонстрували фільми. Діти малювали, писали вірші, робили паперові квіти.

День біорізноманіття. НПП «Голосіївський» сприяє розвитку екологічного виховання дошкільної, шкільної та студентської молоді, поширенню інноваційних методик екологічного виховання з метою глибшого розуміння ролі природно-заповідних територій в процесі збереження рідкісних видів рослин, шляхом підвищення престижу парку в свідомості населення, а також популяризації знань в освітніх закладах. НПП "Голосіївський" нині веде активну роботу щодо поширення методик екологічного виховання з метою глибшого розуміння ролі природно-заповідних територій, необхідності охорони збереження та відновлення видів рослин, занесених до Червоної книги України. Ландшафти та біотичне різноманіття. Одним із основних завдань екологічної освіти та виховання є формування у населення сучасних уявлень про роль у збереженні ландшафтного та біологічного різноманіття природно-заповідних територій як ключових ділянок забезпечення стійкості екосистем та еколого-збалансованого соціально-економічного розвитку. З цією метою в рамках Програми Університету екологічних знань НЕНЦ і НПП "Голосіївський" проводять науково-практичні заходи, також здійснюють обмін інформацією, наявної в розпорядженні за тематикою загальної діяльності. З метою реалізації

спільного прагнення налагодити систему еколого-освітньої та еколого-виховної роботи НЕНЦ і Парк здійснюють практику проведення спільних науково-освітніх проєктів та програм, науково-практичних конференцій, спільних публікацій, семінарів для молоді та вчителів, курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів України.

Енергія. Співробітники НПП «Голосіївський» також беруть активну участь в складі журі різноманітних конкурсів, що у очному форматі відбуваються в НЕНЦ. Конкурс “Енергія і середовище” (2016–2017 р.) проводиться НЕНЦ спільно з громадською організацією “Екологічний клуб «Еремурус» за підтримки Міністерства природи України, Національної екологічної ради України та бізнес структур з метою пошуку й підтримки обдарованої учнівської молоді, залучення її до навчально-практичної діяльності з проблем енергоефективності та раціонального використання ресурсів. Конкурс проходить під гаслом “Збережемо енергію – збережемо Планету!”. Суспільство шукає можливості для впровадження та розвитку механізмів збереження біологічного різноманіття. Тут можуть стати в нагоді славні звичаї і традиції народів, що споконвіку населяють територію наших країн. У цих традиціях історично закладалося дбайливе ставлення до всіх природних об’єктів. Традиційні способи життя в природі заслуговують на вивчення і аналіз в сучасних умовах вже хоча б тому, що екологічні кризи в межах традиційних форм природокористування були явищем рідкісним і загрозливим хіба що для усталеного добробуту співтовариств, але не для системи природи. Тому підвищення екологічної обізнаності дітей через пригадування народних звичаїв і традицій в цій сфері сприятиме не тільки розвитку національної свідомості, а й спонукатиме до творчої соціально активної діяльності щодо вирішення проблем охорони навколишнього середовища. Інформування суспільства про необхідність збереження біологічного різноманіття та про те, як до нього ставилися наші предки — суть збереження життя на нашій планеті в цілому. У 2016-2017 н. р. відбувся заочний Міжнародний конкурс «Традиції народів України, Болгарії і Молдови щодо раціонального використання, збереження та відновлення біорізноманіття» спрямований на ставлення до живої природи. Організатори конкурсу НЕНЦ, ГО «Еко клуб «Еремурус» та Бюро з питань екології УГКЦ, а співробітники НПП «Голосіївський» входять до складу журі конкурсу. Участь в екологічних заходах дає спільні позитивні результати. У Всеукраїнських форумах: «Освіта для збалансованого розвитку. Стратегія сталого розвитку України на період до 2030 року: завдання освіти щодо її реалізації (2017 рік), у Всеукраїнському біологічному форумі учнівської та студентської молоді «Дитині природи» (2015-2016 рік), у Європейському молодіжному форумі „Дитині природи”(2009 рік), у щорічному Міжнародному екологічному форумі «Довкілля для України», «Діти за довкілля: майбутнє

обираємо ми!» (Партнерська мережа «Освіта в інтересах сталого розвитку в Україні») та інших.

Отже, еколого-освітня діяльність національного природного парку «Голосіївський» є одним із вагомих чинників розвитку природоохоронного та екологічного руху, сприяє формуванню етичних стосунків людини з природою, розвитку екологічної свідомості та культури всіх верств населення, виховання розуміння сучасних екологічних і природоохоронних проблем та у кінцевому результаті сприяє сталому розвитку міста.

USE OF ECOLOGICAL DATES IN EDUCATIONAL EVENTS OF THE ECOLOGICAL EDUCATION, CULTURE AND EDUCATION SYSTEM

I. Sankovska¹, O. Volobova²

¹Kiev Boris Grinchenko University

²National Natural Park «Holosivskyi»

Essential assistance in the issue of environmental education of student youth may provide for the involvement in the educational and extracurricular educational process of the annual environmental calendar. The questions of ecological and educational measures for the formation of the ecological culture are examined.

МУЗЕЙНІ КОЛЕКЦІЇ В ЕКОЛОГО-ОСВІТНІЙ РОБОТІ МЕЗИНСЬКОГО НПП

Н.П. Сіра

Мезинський архітектурний науково-дослідний музей ім. В.С. Курчатова

Чернігівщина – один з наймальовничіших куточків України, край річок, лісів та боліт. Це – славетна Десна, та численні “голубі очі” Чернігівщини – її озера та ставки. Річки, водойми і болота Чернігівщини, яких вже багато втрачено, вимагають пильного догляду і контролю для збереження і покращення їх стану. Ліси, які в минулому переважали, нині займають близько п'ятої частини території області і збереглись переважно в поліській частині області та в долинах річок. Примножити та захистити природні багатства – актуальне завдання Чернігівщини.

Гармонійно поєднати екологічні, рекреаційні, а також економічні та соціальні інтереси дозволяють національні парки. Метою їх створення є збереження екосистем і задоволення потреб населення у регламентованому відпочинку та проведенні екологічного виховання.

Мезинський НПП створено 10 лютого 2006 р. згідно Указу Президента України з метою збереження, відтворення та раціонального використання типових і унікальних природних комплексів Українського Полісся, що мають важливе природоохоронне, наукове, естетичне, рекреаційне та оздоровче значення.